

नलगाड नगरपालिकाबाट प्रकाशित

नलगाड राजपत्र

खण्ड: ६

संख्या ३

दल्ली जाजरकोट

मिति: २०७९।१०।०४

भाग-४

नलगाड नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

सूचना

नेपालको संविधान बमोजिम नलगाड नगरपालिकाको नगरकार्यपालिकाले बनाएको तल लेखिए बमोजिमको कार्यविधि सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन गरिएको छ ।

वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभाव अध्ययन दिग्दर्शन २०७९

(सम्वत् २०७९ सालको कार्यविधि नं.३)

कार्यपालिकाबाट पारित मिति: २०७९।१०।१८

१. परिचय:

परियोजनाले पार्ने वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिमका लागि अनिवार्य र प्रारम्भिक चरणमा वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभावको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । स्थानीय पूर्वाधार विकासको लागि तयार गरिएको (ESMP) निर्देशिकाले पहिचान गरिएका जोखिमहरूको उचित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा रिपोर्टिङ को सुनिश्चित गर्दै पहिचान गरिएका जोखिम अथवा अन्य कुनै नयाँ जोखिमको निगरानी गर्नेछ । यो प्रस्तावित परियोजनाले राष्ट्रिय कानून र सामाजिक तथा वातावरणीय मापदण्डहरूको पूर्ण पालना गर्नेछ । सामाजिक र वातावरणीय दृष्टिकोणबाट स्थानिय पूर्वाधार विकासका सबै पक्षहरूमा वातावरणलाई विचार गर्न आवश्यक छ । यसले स्थानिय तहमा संचालन हुने

सबै भौतिक पूर्वाधार कार्यहरूको अनुकूल तथा प्रतिकूल वातावरणीय र सामाजिक प्रभावहरूलाई व्यवस्थित रूपमा पहिचान, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न मद्दत गर्नेछ। यो निर्देशिका सबै प्रकारका पूर्वाधार विकास परियोजनाहरूका लागि लागू हुनेछ।

२. वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कनको उद्देश्यहरू:

वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य परियोजना कार्यान्वयन सँग सम्बन्धित वातावरणीय तथा सामाजिक प्रभावहरूको पहिचान र सम्बोधन गर्नु हो। यसका विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्न लिखित छन् :

- कुनैपनि स्थानिय पूर्वाधारको निर्माण, स्तरोन्नति, र मर्मत सम्भार सँग सम्बन्धित सम्भावित प्रतिकूल वातावरणीय र सामाजिक जोखिमहरू पहिचान गर्न।
- प्रतिकूल प्रभावहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि वातावरणीय तथा सामाजिक न्यूनिकरण योजना निर्माणका लागि दिशा निर्देश प्रदान गर्न।
- वातावरण र मानवीय कृयाकलापमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न नदिन।
- प्रभाव रोक्न असम्भव भएमा प्रतिकूल प्रभावहरूलाई न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्न।

३. वातावरणीय तथा सामाजिक प्रभाव अध्ययन कसले गर्ने :

निम्न उल्लेखित व्यक्ति वा निकायहरूले वातावरणीय तथा सामाजिक प्रभाव अध्ययन गर्न सक्नेछन् :

- स्थानिय सरकारका प्रतिनिधिको रूपमा प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, योजना शाखा वा पूर्वाधार शाखा
- आवश्यक परेको खण्डमा स्थानिय सरकारले कुनैपनि स्थानीय ईकाइ वा अन्य विकास निकायको सहयोग लिनेछ।
- परियोजनासँग सम्बन्धित साभेदार गर्ने गैर सरकारी निकाय
- अध्ययन गर्ने व्यक्ति वा निकाय जोखिमको घोषित स्तर सहित सत्य र तथ्यका लागि उत्तरदायी हुनेछन।
- सम्भव भएसम्म, सबै सरोकारवालाहरू विशेषगरी कार्यक्रम मार्फत सेवा प्रदान गर्ने व्यक्तिहरू प्रभाव अध्ययनमा सामेलहुन आवश्यक हुन्छ। त्यसैगरी, वातावरणीय प्रभाव अध्ययनका लागि जिम्मेवार सरकारी निकाय पनि संलग्न हुनु पर्दछ।
- आवश्यक परेको खण्डमा, अध्ययन प्रक्रियामा बाह्य विज्ञहरूलाई समेत समावेश गर्न सकिनेछ।

४. वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभाव अध्ययन कागजातमा दस्तखत गर्ने अधिकृत व्यक्ति :

- सैद्धान्तिक रूपमा, जोखिम प्रभाव अध्ययनमा संलग्न नभएका सरकारी कर्मचारीले जोखिम प्रभाव अध्ययन कागजातमा दस्तखत गर्नुपर्दछ। जुन निम्नलिखित हुनेछन:
  - सम्बन्धित पालिकाका प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत
  - अध्ययनमा संलग्न नभएको हकमा पूर्वाधार शाखा
- वातावरणीय प्रभाव अध्ययन सम्बन्धि कागजातमा दस्तखत गर्ने व्यक्ति वा निकाय अध्ययन प्रक्रियाको सही प्रयोगका लागि उत्तरदायी हुन्छन जसको हस्ताक्षरले निम्नलिखित तथ्यलाई प्रमाणित गर्दछ :
  - यस निर्देशिकामा उल्लेख भएको प्रक्रिया अनुसार भएको थियो
  - उचित रूपमा उपयुक्त दक्ष व्यक्तिहरूबाट गरिएको थियो

➤ पर्याप्त लगनशिलताका साथ गरिएको थियो

- वातावरणीय प्रभाव अध्ययन साभेदार संस्था वा अन्य सहयोगी संस्थाद्वारा गरिएकोछ भने हस्ताक्षर गर्ने आधिकारिक व्यक्ति वा संस्था लाई अध्ययन सम्बन्धि प्रमाण उपलब्ध भएको हुनुपर्दछ । तल उल्लेखित तालिकामा वातावरणीय अध्ययन तथा आधिकारिक हस्ताक्षरको विभिन्न अवस्था उल्लेख गरिएकोछ :

तालिका १ : वातावरणीय अध्ययन तथा आधिकारिक हस्ताक्षरको विभिन्न अवस्था

कार्यक्रम कार्यान्वयनको ढाँचा तयार गर्ने	वातावरणीय जोखिम प्रभाव अध्ययन गर्ने	अध्ययन प्रमाणिकरण गर्ने	कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा संम्बन्धित वातावरणीय जोखिम प्रभाव न्यूनिकरणका उपायहरु अवलम्बन गर्ने
	यी व्यक्ति तथा निकाय प्रभाव अध्ययनको सत्यता र शुद्धताको लागि उत्तरदायी हुन्छन	यी व्यक्ति तथा निकाय प्रभाव अध्ययन प्रक्रियाको सही प्रयोगका लागि उत्तरदायी हुन्छन	यी व्यक्ति तथा निकाय प्रभाव अध्ययन वाट पहिचान भएका जोखिम न्यूनिकरणका उपायहरु कार्यान्वयनका लागि उत्तरदायी हुन्छन
योजना प्रमुख	योजना प्रमुख	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	पूर्वाधार शाखा
ईन्जिनियर	ईन्जिनियर	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	निर्माण कम्पनी र स्थानिय तह
साभेदार संस्था (प्रस्तावनामा उल्लेखित)	पूर्वाधार शाखाको सहयोगमा साभेदार संस्था	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	साभेदार संस्था र स्थानिय तह
सरकारी निकाय	सम्बन्धित सरकारी निकायको सहयोग र पूर्वाधार शाखा प्रमुख	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	स्थानिय तह

पुनश्च : १. वा, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृतको अनुपस्थितिमा, सम्भौतामा उल्लेख भए बमोजिमका सहायक अधिकृतहरु जस्तोकि: योजना अधिकृत वा लेखा अधिकृत

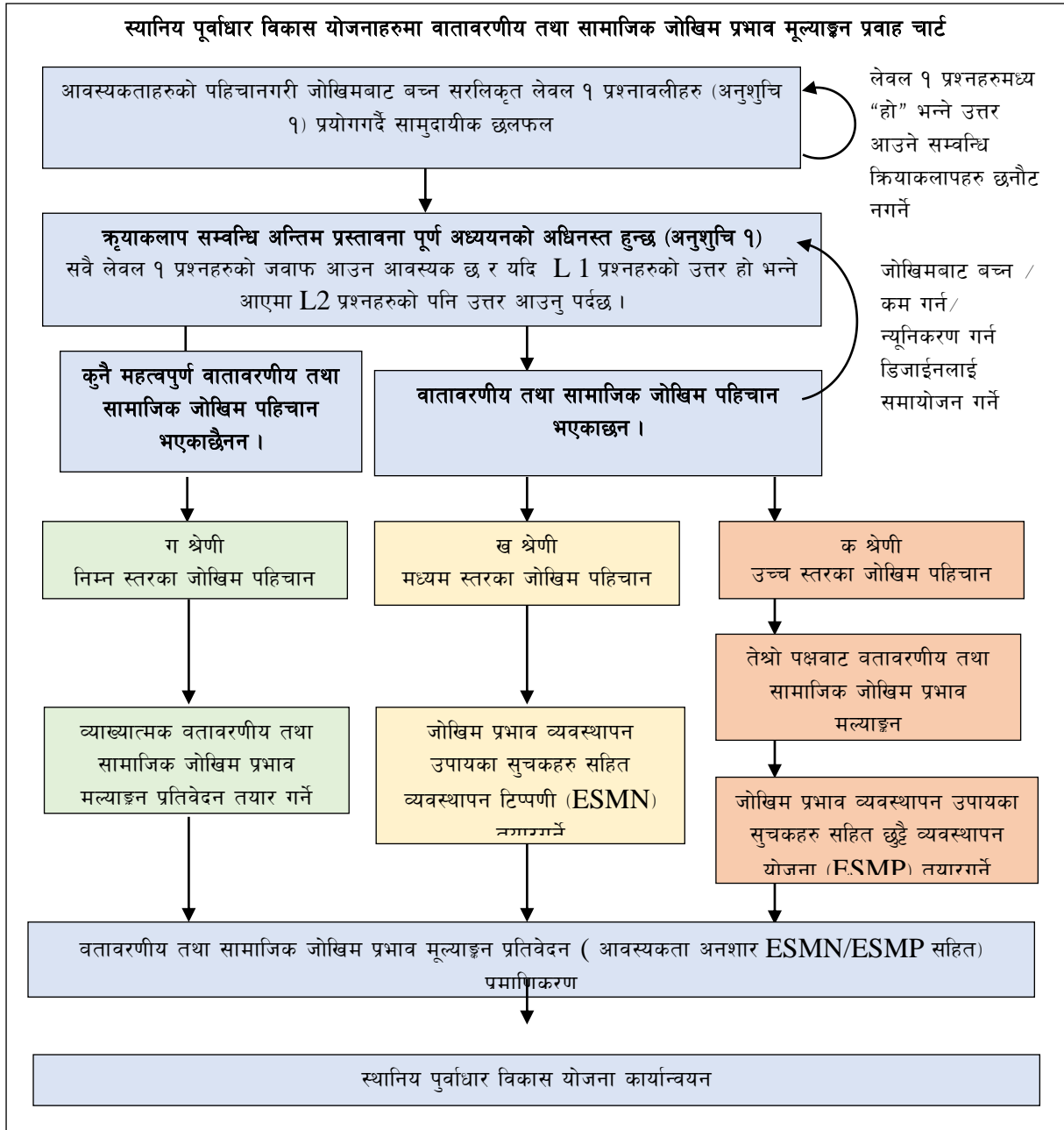
२. पूर्वाधार शाखा प्रमुखको अनुपस्थितिमा, सम्भौतामा उल्लेख भए बमोजिमका निर्माण व्यवसायी सँगको सम्भौतामा उल्लेख भए बमोजिमको ईन्चार्ज जस्तोकि: सब-ईन्जिनियर

५. वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभाव अध्ययनका चरणहरु :

- **पहिलो चरण** : क्रियाकलाप कार्यान्वयन गरिने आयोजनाको सम्भावित वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम संबन्धित जानकारी संकलन गर्ने । यसरी संकलित जानकारी, सन्दर्भ विश्लेषण र लाभग्राहीहरु तथा सरोकारवालाहरुसँगको परामर्शको अभिन्न अङ्ग हुनुपर्दछ ।
- **दोश्रो चरण** : जोखिमहरु तथा तिनका स्तर र आवश्यक कार्यका लागि कार्यान्वयनका लागि प्रस्तावित योजनाको प्रभाव अध्ययन गर्ने । जोखिम प्रभाव अध्ययनले प्रस्तावित योजना जोखिमका ३ स्तर मध्य कुनमा पर्दछ भनी वर्गिकृत गर्दछ । जोखिमको स्तर सम्बन्धित योजनाको संभावित सबै जोखिमहरु मध्य सबैभन्दा उच्चतम जोखिमहो भन्ने संकेतहो । जोखिमको स्तरले जोखिम न्यूनीकरणका लागि आवश्यक क्रियाकलापहरुको निर्धारण गर्दछ ।
- **तेश्रो चरण** : जोखिम व्यवस्थापनका उपायहरु समावेश गरेर दोश्रो चरणबाट पहिचान भएका जोखिमहरुलाई स्विकार गरी वा पहिचान भएका जोखिमहरुबाट बच्न डिजाइन लाई पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयन गर्ने योजना लाई समायोजन र अन्तिमरूप दिनुहोस ।
- **चौथो चरण** : वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभाव अध्ययन प्रतिवेदन लाईसंभौताका शर्त सहित कार्यान्वयन
- **पाँचौं चरण** : दोश्रो चरणमा पहिचान भएका र डिजाइनमा एकिकृत गरिएका जोखिम र जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरु सहित परियोजनाको कार्यान्वयन र अनुगमन ।

६. जोखिमका तीन स्तर र उपयुक्त कार्यहरु

- **निम्न स्तरको जोखिम (ग श्रेणी)** : यस प्रकारको जोखिमले प्रतिकूल वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम छैन अथवा सिमित जोखिमछ भन्ने कुराको संकेत गर्दछ । यस प्रकारको जोखिममा, योजना कार्यान्वयन ढाँचामा सामान्य वा परिवर्तन नगर्नुपर्ने अवस्था रहन्छ । यस वर्गमा पर्ने योजनाहरुका लागि वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम न्यूनीकरण योजना (ESMP) आवश्यक पर्दैन ।
- **मध्यम स्तरको जोखिम (ख श्रेणी)** : यस प्रकारको जोखिमले केहि हद सम्म प्रतिकूल वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम हुन्छ भन्ने कुराको संकेत गर्दछ तर योजना कार्यान्वयनका तत्वहरु लाई समायोजन गरेर एस्ता जोखिमहरुबाट बच्न सकिन्छ । एदि कार्यान्वयनको ढाँचा परिवर्तन गरेर एस्ता जोखिमहरुबाट बच्न सकिदैन भने, वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम व्यवस्थापन टिप्पणी (ESMN) न्यूनीकरणका उपायहरु लागू, वर्णन र योजनाबद्ध गरिएको हुनुपर्दछ । एस्तो टिप्पणी परियोजना डिजाइन टिम द्वारा विकसित गरिएको हुन्छ । **ESMN template** को लागि सन्दर्भ सूचि ४ हेर्नुहोला ।
- **उच्च स्तरको जोखिम (क श्रेणी)** : यस प्रकारको जोखिमले संभावित प्रतिकूल वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम रहने संभावना उच्च रहने कुराको संकेत गर्दछ । यदि प्रतिकूल वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिमबाट बच्न, कमगर्न अथवा न्यूनीकरणगर्न कार्यान्वयनको ढाँचा परिवर्तन गरिएनभने, यसले नेपाल सरकारको विभिन्न नितिहरुको उलङ्घन भएको मान्नेहुनेछ र यस्ता योजनाहरु अनुमोदन हुनेछैनन् । यदि, यस्ता योजनाहरु जसरी पनि अगाडि बढाउनुपर्ने देखिन्छ र उच्च जोखिमबाट बच्न कार्यान्वयनको ढाँचा परिवर्तन वा परिमार्जन गर्न सकिदैनभने, एउटा छुट्टै वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कन (ESIA) र सो सँग सम्बन्धित वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभाव व्यवस्थापन योजना आवश्यक पर्दछ ।

७. जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कन योजना डिजाईन प्रक्रियाको एउटा भागको रूपमा :

जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धित विषयवस्तुका ज्ञाताहरूद्वारा योजना डिजाईन चरणमा गर्नुपर्दछ। मूल्याङ्कन गर्ने व्यक्तिहरूसँग वातावरणीय र/अथवा सामाजिक मुद्दाहरूमा उपयुक्त अनुभव र/अथवा तालिम प्राप्त हुनुपर्दछ। तर उच्च स्तरको विशेषज्ञताको भने आवश्यकता पर्दैन। एदि दुवै विषयमा योग्य व्यक्ति छ भने दुवै वातावरणीय र सामाजिक प्रभाव मूल्याङ्कन एउटै व्यक्तिले गर्न सक्दछन। स्थानिय श्रोत व्यक्तिहरूको संजालमा पहुँच जस्तै : सल्लाहकारहरू र विश्वविद्यालयका अनुशन्धानकर्ताहरू जसलाई कुनै निश्चित विषयवस्तुमा सल्लाह लिनुपर्ने भएमा सहज हुन सक्दछ र स्थानिय सरकारले यस्ता स्थानिय श्रोत व्यक्तिहरूको रोस्टर (Roster) स्थापना गर्ने कुरामा विचार गर्न सक्दछ।

तल उल्लेखित कुराहरुलाई मनन गर्दै, मूल्याङ्कन टोलीले मूल्याङ्कन प्रश्नावलीहरु मार्फत निम्न कुराहरुमा सहयोगीरूपमा काम गर्नु पर्दछ ।

- प्रश्नहरुको जवाफ दिँदा के कस्ता अनिच्छित अशरहरु देखापर्न सक्छन भनेर आपसमा छलफल गर्नुहोस, र ति बाट बच्ने उपायहरु खोज्ने प्रयास गर्नुहोस । यदिकुनै क्रियाकलापले धेरै सम्भावित समस्याहरु निम्त्याउँदैछ भने, योजनाको केहि पक्षहरुमा पुनर्विचारगर्न उपयोगी हुनसक्दछ । उदाहरणको लागि योजना स्थलमा परिवर्तन । केहि अवाँछित सम्भावित प्रभावहरुलाई रद्द गर्न सक्ने न्यूनिकरणका उपायहरुलाई परिभाषितगरी क्रियाकलापमा समावेश गर्नुपर्ने हुनसक्छ । (सुभावका लागि अनुसुचि ५) छलफललाई निर्देशित गर्नका लागि तल उल्लेखित न्यूनिकरण पदानुक्रम प्रयोग गर्नुहोस :

१. जोखिम र प्रभावहरुलाई अनुमान गर्ने र उम्कने

२. उम्कन सम्भव छैनभने, योजना कार्यान्वयनको ढाँचा परिवर्तन गरेर जोखिम र प्रभावहरु लाई स्विकारयोग्य स्तरमा न्यूनिकरण वा कम गर्ने ।

३. जोखिम र प्रभावहरु लाई कमि वा न्यूनिकरण गरिसके पश्चात :

४. जहाँ महत्वपूर्ण अवशिष्ट प्रभावहरु रहन्छन, तिनलाई प्राविधिक र वित्तिय रुपमा सम्भव भएसम्म क्षतिपुर्ति वा सन्तुलन गर्नुहोस ।

- ध्यान दिनसहोस, प्रभाव मूल्याङ्कन गर्दा प्रभावहरु निम्न रुपहरुमा आउँदछन :

- प्रतक्ष र अप्रतक्ष प्रभावहरु
- संचयी (Cumulative) प्रभावहरु
- सीमापार (Transboundary) प्रभावहरु
- अवशिष्ट (Residual) प्रभावहरु

- सम्भावित प्रभावहरु अत्यधिक रुपमा सन्दर्भ-प्रभावित ९ऋयलतभहत(मभउभलमभलत० हुन्छन भन्ने कुरामा सचेत हुनुहोस् । थोरै संभावित प्रभाव पार्ने एउटा निश्चित स्थानमा संचालित क्रियाकलाप अर्को स्थानमा संचालन गर्दा ठूलो संभावित प्रभाव पार्न सक्दछ । तसर्थ, यस्तो अध्ययन स्थान र क्रियाकलाप पिच्छे भिन्दा भिन्नै गर्नु पर्दछ ।

द. वातावरणीय तथा सामाजिक प्रभाव अध्ययनका लागि प्रयोग गरिने Tool

समझदारी पत्र (MoU) को आधारमा तल उल्लेख गरिएका मध्य कुनै पनि Tool को प्रयोग गरेर अध्ययन गर्न सकिन्छ :

- स्थानिय सरकारले तयार गरेको वा उपलब्ध गराईएका अध्ययन Tool यो पूर्व निर्धारित विकल्प हो ।
- नेपाल सरकारले उपलब्ध गराएको अध्ययन Tool
- परियोजनासंग सम्बन्धि सबै सरोकारवालाहरु बीच सहमति भएको परियोजना-विशेष अध्ययन Tool

९. अध्ययन प्रश्नावलीहरु प्रयोग गर्नका लागि मार्गदर्शक नोट :

यस अध्ययन दिग्दर्शनमा L1 का २२ ओटा सामान्य प्रश्नहरु (बोल्ड) र L2 का लगभग ७० ओटा विस्तृत प्रश्नहरु (प्रत्येक L1 प्रश्नहरुको मुनि) समावेश छन । ति प्रश्नावलीहरु ८ विषयगत क्षेत्रहरुमा वर्गिकृत छन् जुन वातावरण संरक्षण ऐन २०१९ संग सम्बन्धित छन

L1 का सबै प्रश्नहरुको जवाफ सर्वप्रथम आउन आवश्यक हुन्छ । L2 का प्रश्नहरु तवमात्र सोध्न आवश्यक हुन्छ, जब L1 प्रश्नहरुको उत्तर “हो” वा “छ” भन्ने आउँदछ ।

प्रश्न सोध्ने संभावित अवस्थाहरु :

- यदि सबै L1 प्रश्नहरूको उत्तर “हैन” भन्ने आएमा त्यस्ता योजनाहरू लाई कम जोखिमका मानिन्छन् र L2 का प्रश्नहरू सोध्न आवश्यक हुँदैन ।
- यदि कुनै एउटा L1 प्रश्नको जवाफ “हो” भन्ने आएमा सोहि संग सम्बन्धित L2 प्रश्नमा प्रवेश गर्ने । यस्तो अवस्थामा L1 को हो भन्ने उत्तरसंग सम्बन्धित L2 का सबै प्रश्नहरूको उत्तर आउन आवश्यक हुन्छ । L2 का प्रश्नहरूले योजना कम, मध्यम अथवा उच्च कुनैपनि जोखिमको हुनसक्ने कुराको संकेत गर्दछ ।
- यदि कुनैपनि एउटा L2 प्रश्नले उच्च जोखिमको संकेत गरेमा, त्यो पुरै योजना उच्च जोखिमको रूपमा वर्गिकृत हुन्छ ।
- यदि L2 प्रश्नले उच्च जोखिमको संकेत गरेन तर कुनैपनि एउटा L2 प्रश्नले मध्यम जोखिमको संकेत गरेमा, त्यो पुरै योजना मध्यम जोखिमको रूपमा वर्गिकृत हुन्छ ।
- यदि कुनैपनि L1 प्रश्नको जवाफ “हो” भन्ने आएता पनि कुनैपनि L2 प्रश्नको जवाफ “हो” भन्ने नआएमा सो योजना निम्न जोखिम भएको योजनाको रूपमा वर्गिकृत हुन्छ ।

जोखिमको स्तरले कस्ता प्रकारका पुनः कार्यहरू आवश्यक पर्दछ भन्ने कुराको निर्धारण गर्दछ :

- निम्न स्तरको जोखिम (ग श्रेणी) : योजना कार्यान्वयन ढाँचामा कुनैपनि परिवर्तन तथा जोखिम व्यवस्थापन योजना आवश्यक रहँदैन ।
- मध्यम स्तरको जोखिम (ख श्रेणी) : योजनालाई कम स्तरको जोखिममा ढाल्न, योजना कार्यान्वयन ढाँचामा परिमार्जन गर्ने या जोखिमलाई कायम राख्दै जोखिम व्यवस्थापन योजना (ESMP) विकास गर्ने ।
- उच्च जोखिम (क श्रेणी) : योजनालाई कम वा मध्यम स्तरको जोखिममा ढाल्न, योजना कार्यान्वयन ढाँचामा परिमार्जन गर्ने या योजनालाई रद्द गर्ने वा स्वतन्त्र निकाय बाट प्रभाव मूल्याङ्कनको व्यवस्था गर्ने र जोखिमलाई कायम राख्दै जोखिम व्यवस्थापन योजना (ESMP) विकास गर्ने ।

१०. प्रश्नहरूको दायरा :

योजनासंग सम्बन्धित क्रियाकलापहरू कार्यान्वयनका सबै चरणहरूमा सबै प्रश्नहरू लागू हुन्छन्: योजना कार्यान्वयनको चरण (जस्तै : सुरुवाती चरण, निर्माण आदि) साथै पर्याप्त जानकारी उपलब्ध भएको खण्डमा समाप्ति पश्चात पनि (जस्तै : मर्मत, आत्म निर्भर, संचालन, खारेजी आदि)

सबै प्रश्नहरू क्रियाकलाप कार्यान्वयनका सबै तत्वहरूमा लागू हुन्छन् चाहे क्रियाकलापहरू स्थानीय तह आफैँले कार्यान्वयन गरेको होस या साभेदार संस्थाले किनकि साभेदारहरू पनि स्थानिय तहको को मापदण्डहरू अन्तरगत कार्य गर्दछन् ।

योजना कार्यान्वयन बाट लाभग्राही लगायत सबै प्रभावित हुनसक्छन् भन्नेकुरा ध्यानमा राख्दै सबै प्रश्नहरूको उत्तर आउन आवश्यक हुन्छ ।

अनुसूचि १ : समुदायमा गरीने जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कनका लागि सरलिकृत L1 / L2 प्रश्नावली

समुदायमा आधारित सहभागितामूलक योजना अथवा साूदाय स्तरिय जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कन तल उल्लेखित प्रश्नावलीको प्रयोग गरेर गर्नुपर्दछ : सामूदायिक नक्साङ्कन, सामूदायिक अभ्यास (community transect walk), सामूदायिक योजना तर्जुमा, र/अथवा तदर्थ निर्दिष्ट समूह छलफल (Ad-hoc focus group discussion)

वातावरणीय तथा सामाजिक मापदण्ड १ : दिगो प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन		हो/होई न	जोखिमको स्तर	टिप्पणी/व्याख्या
१	के योजना कार्यान्वयनले जंगल, सिमसार जमिन, खेतीयोग्य जमिन, चरण योग्य जमिन अथवा आर्थिक महत्वका परिदृश्य परिवर्तन गर्न सक्छ ?			उदाहरणहरु : Examples: the change of land cover could be intentional (e.g. conversion of rangeland or forest in agricultural land) or unintentional (e.g. IDPs deforesting the area around)
यदि प्रश्न १ को जवाफ हो भन्ने आएमा	१.१ के योजना कार्यान्वयनले १ देखि १० हेक्टरको क्षेत्रको (contiguous or cumulative) प्राकृतिक वनस्पती आवरणलाई घटाउन, टुक्रापार्न वा रुपान्तरण गर्न सक्छ ?		मध्यम	Examples of degradation: burning, thinning, felling, unsustainable pruning, and harvesting from trees and other forest resources Examples of fragmentation: additional fencing, construction of new pathways or roads through a forest, further fragmentation of plots. Examples of conversion: clearance of forest for agricultural or constructions. Note that a road of 10m wide x 10km long covers 10ha.
	१.२ के योजना कार्यान्वयनले १० हेक्टर भन्दा बढि (contiguous or cumulative) क्षेत्रको प्राकृतिक वनस्पती आवरणलाई घटाउन, टुक्रापार्न वा रुपान्तरण गर्न सक्छ ?		उच्च	Examples of degradation: burning, thinning, felling, unsustainable pruning, and harvesting from trees and other forest resources Examples of fragmentation: additional fencing, construction of new pathways or roads through a forest, further fragmentation of plots. Examples of conversion: clearance of forest for agricultural or constructions. Note that a road of 10m wide x 10km long covers 10ha.
2	के योजना कार्यान्वयनले सतहको जमिन मुनिको अथवा पानीको मात्रा वा गुणस्तर परिवर्तन गर्न सक्दछ ?			Example: the construction of dams of any type, creation or rehabilitation of water wells or boreholes, the creation of irrigation schemes
यदि प्रश्न २ को जवाफ हो भन्ने आएमा	२.१ के योजना कार्यान्वयनले ३ मिटर भन्दा अग्लो /गहिरो वा ४०० घन मिटर भन्दा बढि भण्डारण क्षमता भएको बाँध, तार-जाली, जलाशय वा पोखरीहरुको पुननिर्माण वा निर्माण गर्न सक्दछ ?		मध्यम	Note: as per the Engineering Risk Matrix, a dam of >3m cannot be constructed
	२.२ के योजना कार्यान्वयनले २० हेक्टर भन्दा बढि क्षेत्र ओगट्ने सिँचाईको पुनस्थापना वा निर्माणगर्ने वा प्रति दिन १००० घन मिटर पानी झिक्ने वा खोला वा झरनाको १० प्रतिशत भन्दा बढि बहाव घटाउने योजना समावेश गर्न सक्दछ ?		मध्यम	Reference: the 25 ha threshold and 1000m ³ are considered as small irrigation by irrigation policy; Note: if the answer to 2.2 is affirmative, also consider the risk of soil degradation or erosion (question 3)
	२.३ के योजना कार्यान्वयनले ५ मिटर भन्दा अग्लो /गहिरो वा १०००० घन मिटर भन्दा बढि भण्डारण क्षमता भएको बाँध, तार-जाली, जलाशय वा पोखरीहरुको पुननिर्माण वा निर्माण गर्न सक्दछ ?		उच्च	
	२.४ के योजना कार्यान्वयनले १०० हेक्टर भन्दा बढि क्षेत्र ओगट्ने सिँचाईको पुनस्थापना वा निर्माणगर्ने वा प्रति दिन ५००० घन मिटर पानी झिक्ने वा खोला वा झरनाको ५० प्रतिशत भन्दा बढि बहाव		उच्च	Reference: the 100ha threshold and 5000m ³ threshold are also used by FAO Note: if the answer to 2.4 is affirmative, then also consider the risk of soil degradation or erosion (question 3), the risk to ecosystems (question 4), and the risk of creating conflict

		घटाउने योजना समावेश गर्न सक्दछ ?			(question 19)
	२.५	के योजना कार्यान्वयनले सुख्खा वा अर्ध-सुख्खा क्षेत्रहरूमा भूमिगत पानी निकाशी कार्य समावेश गर्न सक्छ ?		मध्यम	Definition of arid and semi-arid: as per national classification; if this is not available, then as defined by the Köppen climate classification Note: extraction of groundwater in arid or semi-arid areas can easily lead to groundwater depletion; consider measures to control the amount of water withdrawn and measures to favour replenishment of groundwater
	2.6	के योजना कार्यान्वयनले राष्ट्रिय वा WHO मापदण्ड भन्दा माथि मानव उपभोगका लागि प्रयोगहुने पानीका श्रोतहरू दुषित गर्न सक्दछ ?		उच्च	Examples of sources of contamination: wastewater discharge; overuse of agrochemicals. Reference for water quality: national legislation; if this is not available, then as defined by WHO. Note: if the risk exists that drinking water sources would be contaminated, also consider the risk of causing conflict (question 19)
३		के योजना कार्यान्वयनले माटोको उर्बरापनलाई घटाउन, भुक्षयीकरणलाई बढाउन, वा सतहको पानीको बहावमा तलछटको भार बढाउन सक्छ ?			Examples of negative impacts on soil: reduction of fertile topsoil due to erosion; reduction in organic content of the soil due to degradation of vegetation
यदि प्रश्न ३ को जवाफ हो भने आफ्मा	३.१	के योजना कार्यान्वयनले उक्त स्थानको जमिन लाई उपयुक्त हुने माटो संरक्षणका उपायहरूको कार्यान्वयन विना नै १ देखि १० हेक्टर सम्मको जमिनलाई कृषि वा पूर्वाधार विकासमा परिवर्तित गर्न सक्छ ?		मध्यम	Note: a road of 10m wide x 10km long covers 10ha
	३.२	के योजना कार्यान्वयनले उक्त स्थानको जमिन लाई उपयुक्त हुने माटो संरक्षणका उपायहरूको कार्यान्वयन विना नै १० हेक्टर भन्दा बढिको जमिनलाई कृषि वा पूर्वाधार विकासमा परिवर्तित गर्न सक्छ ?		उच्च	
	३.३	के योजना कार्यान्वयनले सम्भावित लेदोमाटो सहित पानी जम्माहुने र लवणीकरणलाई कम गर्ने उपायहरू नअपनाई सिँचाई योजनाहरू पुनर्स्थापना वा विकास गर्न सक्छ ?		मध्यम	Examples of mitigation measures: scheduled irrigation, creation of drainage canals, creation of raised beds
	३.४	के योजना कार्यान्वयनले माटोको मात्रा र गुणस्तर घटाउन सक्ने कृषि अभ्यास वा कृषि रसायनिकहरू प्रयोग गर्न सक्छ ?		मध्यम	Example: capacity building would be a mitigation measure to ensure sustainable practices and correct use of agrochemicals
वातावरणीय तथा सामाजिक मापदण्ड २ : ईकोसिस्टम र जैविक विविधता			हे/होई न	जोखिमको स्तर	टिप्पणी/व्याख्या
४		के योजना कार्यान्वयनले प्राकृतिक बासस्थान, ईकोसिस्टम, अथवा जैविक विविधतालाई नकारात्मक असर पार्न सक्छ ? Could the intervention negatively affect natural habitats, ecosystems, or biodiversity?			Examples: the reduction of an area that is known to be the habitat of an endangered species; the reduction of the population of a local species
यदि प्रश्न	४.१	के योजना कार्यान्वयनले लोपोन्मुख जनावर, बोटविरुवा वा किराहरूको प्रजातीको प्राकृतिक बासस्थानमा उल्लेखनिय रूपमा क्षती वा कमि ल्याउन सक्छ ?		मध्यम	Examples: the conversion of forest or wetland to farmland could destroy the habitat of certain species

	४.२	के योजना कार्यान्वयनले अनियमित वा बिान इजाजतपत्र संकलन, शिकार वा माछा मार्ने कार्यमा वृद्धि गर्न सक्छ ?		मध्यम	
	४.३	के योजना कार्यान्वयनले लोपोन्मुख वा संरक्षित जनावर, किरा, वा विरुवाको प्रजाती वा, तिनिहरूको बासस्थाललाई नकारात्मक असर पार्न सक्छ ?		उच्च	<i>References:</i> for endangered species, see the IUCN Red List of Threatened Species ; for protected species, see national legislation
	४.४	के योजना कार्यान्वयनले लोपोन्मुख वा संरक्षित जनावरहरू वा किराहरूको बसाइसराइ को क्षेत्र परिवर्तन गर्न सक्छ ?		उच्च	<i>References:</i> for endangered species, see the IUCN Red List of Threatened Species ; for protected species, see national legislation
	४.५	के योजना कार्यान्वयनले अनौठा (Alien) वा आनुवंशिक रूपमा परिमार्जन गरिएका प्रजातीहरूको परिचय गराउन सक्छ ?		मध्यम	<i>Reference:</i> Environment Protection policies of Nepal Government.
	4.6	के योजना कार्यान्वयनले आक्रमणकारी हुनसक्ने अनौठा (Alien) वा आनुवंशिक रूपमा परिमार्जित प्रजातीहरू परिचय गराउन सक्छ ?		उच्च	<i>Definition of invasive alien species:</i> non-native species that thrive in the host ecosystem and threaten the native biological diversity <i>References:</i> IUCN Global Invasive Species Database; CABI Invasive Species Compendium
५	के योजना कार्यान्वयनले संरक्षित क्षेत्रमा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्छ ?				<i>Examples:</i> national parks, biosphere reserves, heritage sites, indigenous people's territories <i>References:</i> sites could be protected by national law or by international agreements such as UNESCO Man and Biosphere Reserves; Protected Areas; Ramsar Sites; UNESCO World Heritage Sites
को इति हो आएमा	५.१	के योजना कार्यान्वयन राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय कानून वा महासन्धीहरू द्वारा संरक्षित तटस्थ क्षेत्र (Buffer Zone) मा हुनसक्छ ?		मध्यम	<i>Reference:</i> buffer zone as per national or international legislation
	५.२	के योजना कार्यान्वयन राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय कानून वा महासन्धीहरू द्वारा संरक्षित वा त्यसमा प्रभाव पार्ने क्षेत्रमा हुनसक्छ ?		उच्च	<i>References:</i> sites could be protected by national law or by international agreements such as UNESCO Man and Biosphere Reserves; Protected Areas; Ramsar Sites; UNESCO World Heritage Sites
वातावरणीय तथा सामाजिक मापदण्ड ३ : श्रोत दक्षता र फोहोर तथा प्रदूषण व्यवस्थापन			हो/होई न	जोखिमको स्तर	टिप्पणी/व्याख्या
६	के योजना कार्यान्वयनले ईन्धन (काठ, कोईला, जिवास्म ईन्धन) वा पानी को उपभोगमा बृद्धि ल्याउन सक्छ ?				<i>Note:</i> consider all phases of the intervention, including operation of assets after they have been handed over
को इति हो आएमा	६.१	के योजना कार्यान्वयनले योजना कार्यान्वयन अधिको अवस्थाको तुलनामा ईन्धन (काठ, कोईला, जिवास्म ईन्धन) को खपतमा स्थायी / दिगो वृद्धि हुनसक्छ ?		मध्यम	<i>Examples:</i> intervention introduces an irrigation scheme with an engine-powered pumping system; intervention introduces income-generating activity that requires a permanent input of fuel or wood; intervention distributes food that requires extremely long cooking times <i>Note:</i> devise mitigation measures that would ensure efficient resource use
	६.२	के योजना कार्यान्वयनले प्रति दिन १००० m ³ भन्दा बढि ताजा पानीको निरन्तर निकासी वा भरना वा नदीका औसत प्रवाहको १०% भन्दा बढि निकासी हुनसक्छ ?		मध्यम	<i>Reference:</i> the 1000m ³ threshold is also used by FAO; the 10% threshold is important for the Green Climate Fund <i>For example:</i> a temporary hospital construction, could consume large quantities of water during operation, after handover <i>Note:</i> if the answer to 6.2 is affirmative, then also consider the risk to ecosystems (question 4) and the risk of creating conflict (question 19)

					Note: devise mitigation measures that would ensure efficient resource use
	६.३	के योजना कार्यान्वयनले प्रति दिन ५००० m ³ भन्दा बढि ताजा पानीको निरन्तर निकासी वा भरना वा नदीका औसत प्रवाहको ५०% भन्दा बढि निकासी हुनसक्छ ?		उच्च	Reference: the 5000m ³ threshold is also used by FAO Note: if the answer to 6.2 is affirmative, then also consider the risk to ecosystems (question 4) and the risk of creating conflict (question 19) Note: devise mitigation measures that would ensure efficient resource use
	7	के योजना कार्यान्वयनले वायु, माटो वा पानीलाई प्रदुषित गर्न सक्ने वस्तु वा कृयाकलाप समावेश गर्न सक्छ ?			Examples of air pollution: open burning of waste; production of charcoal Examples of soil pollution: overuse of agrochemicals; leakage from cattle dip tanks; leakage of disinfectants from a warehouse. Examples of water pollution: discharge of untreated wastewater; incorrect disposal of unused agrochemicals Note: consider the risk of pollution at all stages, from procurement and transport to use and disposal
इष्टि ७ को जवाफ हो आएम	७.१	के योजना कार्यान्वयनले हावा, माटो वा पानीको प्रदुषण निम्त्याउन सक्छ, जुन अस्थायी, सिमित र सुधार योग्य हुनसक्छ ?		मध्यम	Example: occasional burning of waste; occasional overuse of agrochemicals at the household level References: WHO air quality guidelines; FAO Soil Pollution; WHO Guidelines for Drinking Water Quality; or national regulations if existent and stricter
	७.२	के योजना कार्यान्वयनले हावा, माटो वा पानीको प्रदुषण निम्त्याउन सक्छ, जुन निरन्तर वा ठूलो मात्रामा वा अपरिवर्तनीय हुनसक्छ ?		मध्यम	Example: continuous discharge of wastewater from a hospital; large-scale overuse of agrochemicals References: WHO air quality guidelines; FAO Soil Pollution; WHO Guidelines for Drinking Water Quality; or national regulations if existent and stricter
	७.३	के योजना कार्यान्वयनले मानव उपभोगका लागि प्रयोगहुने पानीका मुहान /श्रोत लाई दुषित गर्न सक्छ ?		मध्यम	Examples of sources of contamination: wastewater discharge; overuse of agrochemicals. Reference for water quality: national legislation; if this is not available, then as defined by WHO Guidelines for Drinking Water Quality. Note: if the answer to question 7.3 is affirmative, then also consider the risk of causing conflict (question 19)
	७.४	के योजना कार्यान्वयनले अन्तराष्ट्रिय रुपमा प्रतिबन्धित रसायन वा पदार्थहरु समावेश गर्न सक्छ ?		उच्च	Definition of chemicals and materials subject to international bans: pesticides meeting the criteria of classes 1a or 1b of the WHO Recommended Classification of Pesticides by Hazard; chemicals in Annex III of the Rotterdam Convention on Hazardous Chemicals; pollutants governed by the Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants; asbestos as in the Asbestos Convention; mercury as in the Minamata Convention on Mercury; ozone depleting substances as in the Montreal Protocol Note: strong risk management measures would have to ensure that these types of chemicals and materials are not used and correctly disposed of
	८	के योजना कार्यान्वयनले फोहोर (waste) उत्पादन (जोखिमयुक्त र गैर-जोखिमयुक्त) गर्न सक्छ ? जसलाई लाभग्राही, पुनप्रयोग, पुनर्नविनिकरण (recycled) वा उपयुक्त ढङ्गले डिस्पोज गर्न सक्दैनन्			
यदि ५	८.१	के योजना कार्यान्वयनले गैर-जोखिमयुक्त फोहोर (waste) उत्पादन गर्न सक्छ ? जसलाई लाभग्राहीहरुले पुनप्रयोग, पुनर्नविनिकरण (recycled) वा उपयुक्त ढङ्गले डिस्पोज गर्न सक्दैनन् ।		मध्यम	Examples of non-hazardous waste: plastic bags, tin cans.

	८.२	के योजना कार्यान्वयनले जोखिमयुक्त फोहोर (waste) उत्पादन गर्न सक्छ ? जसलाई लाभग्राहीहरूले पुनःप्रयोग, पुनर्निविन्करण (recycled) वा उपयुक्त ढङ्गले डिस्पोज गर्न सक्दैनन् ।		उच्च	<p><i>Definition of hazardous waste: all waste listed in annex I of the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal.</i></p> <p><i>Examples of hazardous waste: unused pesticides, engine oil, brake fluid, tyres, medical waste, used Personal Protective Equipment (PPE)</i></p> <p><i>Note: hazardous waste has clear procedures (fluorescent lights, batteries, printer/toner cartridges) is not considered a risk</i></p>
९		के योजना कार्यान्वयनले कृषि रसायनको प्रयोग बढाउन सक्छ ?			
यदि ९ को जवाफ हो आएमा	९.१	के योजना कार्यान्वयनले प्राकृतिक उत्पादन वा प्रविधिहरूद्वारा सजिलै प्रतिस्थापन गर्न सकिने कृत्रिम (synthetic) कृषिरसायनहरूको प्रयोगमा वृद्धि गर्न सक्छ ?		मध्यम	<p><i>Examples of natural products or techniques: integrated pest management, conservation agriculture</i></p> <p><i>Note: mitigation measures would have to ensure correct use</i></p>
	९.२	के योजना कार्यान्वयनमा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा प्रतिबन्धित किटनाशकहरूको प्रयोग समावेश हुन सक्छ ?		उच्च	<p><i>References: pesticides meeting the criteria of classes 1a or 1b of the WHO Recommended Classification of Pesticides by Hazard; pollutants governed by the Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants</i></p> <p><i>Note: strong risk management measures would have to ensure that these types of pesticides are not used and correctly disposed of</i></p>
वातावरणीय तथा सामाजिक मापदण्ड ४ : जलवायु परिवर्तन			हे/होई न	जोखिमको स्तर	टिप्पणी/व्याख्या
१०		के योजना कार्यान्वयनले ईन्धन दहन, भूमिको आवरणमा परिवर्तन (change in land cover), वा अन्य श्रोतहरूबाट हरितगृह ग्यास उत्सर्जन बढाउन सक्छ?			
यदि १० को जवाफ हो आएमा	१०.१	के योजना कार्यान्वयनले योजना कार्यान्वयन अधिको तुलनामा ईन्धन (काठ, कोईला, वा जिवास्म ईन्धन) को खपतमा स्थायी वृद्धि गर्न सक्छ ?		मध्यम	<p><i>Examples: intervention introduces an irrigation scheme with engine-powered pumping system; intervention introduces income-generating activity that requires a permanent input of fuel or wood</i></p>
	१०.२	के योजना कार्यान्वयनले १ देखि १० हेक्टर (सन्निहित वा संचयी) क्षेत्रमा वनस्पती आवरणलाई घटाउन वा रुपान्तरण गर्न सक्छ ?		मध्यम	<p><i>Examples of degradation: burning, thinning, felling, unsustainable pruning and harvesting from trees and other forest resources</i></p> <p><i>Examples of conversion: clearance of forest or wetland for agriculture</i></p>
	१०.३	के योजना कार्यान्वयनले १० हेक्टर (सन्निहित वा संचयी) क्षेत्र भन्दा बढिमा वनस्पती आवरणलाई घटाउन वा रुपान्तरण गर्न सक्छ ?		मध्यम	<p><i>Examples of degradation: burning, thinning, felling, unsustainable pruning and harvesting from trees and other forest resources</i></p> <p><i>Examples of conversion: clearance of forest or wetland for agriculture</i></p>
११		के योजना कार्यान्वयनले धेरै मानिसहरूलाई प्राकृतिक जोखिममा भइसक्यो भन्ने गर्नु वा केहि मानिसहरूलाई प्राकृतिक प्रकोपहरूप्रति बढि जोखिममा पार्न सक्छ ?			<p><i>Note: this question intends to probe changes in exposure, resilience and vulnerability of people to natural hazards</i></p> <p><i>Examples of natural hazards: droughts, floods, cyclones, locust swarms</i></p>

यदि ११ को जवाफ हो आएमा	११.१	के योजना कार्यान्वयनले त्यस्तो पुर्वाधार वा सम्पत्ती सिर्जना गर्छ ? जसले कुनैपनि व्यक्तिको प्राकृतिक जोखिममा पर्ने सम्भावना बढाउछ ।		मध्यम	<i>Example:</i> a new dam that could easily break down under heavy rainfall increases the exposure of the people living immediately downstream of the dam <i>Note:</i> this question particularly applies to vulnerable groups
	११.२	के योजना कार्यान्वयनले मानिसहरूको प्राकृतिक जोखिममा पर्ने सम्भावना बढाउदै व्यवहार, वा जिविकोपार्जन रणनितिहरू परिवर्तन गर्न सक्छ ?		मध्यम	<i>Example:</i> the intervention introduces water management techniques that are replicated incorrectly by the community, involuntarily increasing their exposure to floods <i>Note:</i> this question particularly applies to vulnerable groups
	११.३	के योजना कार्यान्वयनले कुनै पनि व्यक्तिलाई आउँदो ५ वर्षमा प्राकृतिक प्रकोपबाट क्षतिहुने सम्पत्तीमा बढि निर्भर बनाउन सक्छ ?		मध्यम	<i>Example:</i> farmers completely shifting to irrigated agriculture while the irrigation scheme is prone to floods or droughts; farmers planting water-intensive crops (like sugarcane) in rain-fed plots that are prone to future decrease in rainfall
	११.४	के योजना कार्यान्वयनले कुनै पनि किसानलाई थोरै संख्याको बालीहरूमा बढि निर्भर बनाउन सक्छ ?		मध्यम	<i>Examples:</i> farmers investing in one cash crop instead of multiple crops
	११.५	के योजना कार्यान्वयनले कुनै पनि व्यक्तिको जिविकोपार्जनका विकल्पहरू घटाउन सक्छ ?		मध्यम	<i>Example:</i> intervention fencing off communal land used by some of the community members <i>Note:</i> this question particularly applies to vulnerable groups
वातावरणीय तथा सामाजिक मापदण्ड ५ : संरक्षण र मानव अधिकार			हे/होई न	जोखिमको स्तर	टिप्पणी/व्याख्या
१२	के योजना कार्यान्वयनले केहि मानिसहरूको अधिकार उलङ्घन (चाहे लाभग्राही हुन वा अरु कोहि) वा उनीहरूलाई विभेद गर्न सक्छ ?				
यदि १२ को जवाफ हो आएमा	१२.१	के योजना कार्यान्वयनले अन्तराष्ट्रिय अधिकारको मापदण्ड र राष्ट्रिय कानूनद्वारा उनीहरूलाई प्रदान गरिएका अधिकारहरूको उलङ्घन वा सिमित गर्न सक्छ ?		मध्यम	<i>References</i> for international rights standards: United Nations Charter; Universal Declaration of Human Rights; International Covenant on Civil and Political Rights; International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
	१२.२	के योजना कार्यान्वयनले राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय मापदण्डहरूद्वारा परिभाषित मौलिक श्रम अधिकार वा सिद्धान्तहरूलाई बेवास्ता गर्न सक्छ ?		उच्च	<i>References:</i> ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work; ILO Convention 29 on Forced Labour; ILO Convention 105 on the Abolition of Forced Labour; ILO Convention 100 on Equal Remuneration; ILO Convention 111 on Discrimination (Employment and Occupation); and national labour laws. Labour Act of Government of Nepal. <i>Note:</i> The participation for Local Infrastructure is not considered 'labour' and the transfer to the participants is not considered a 'wage'.
	१२.३	के योजना कार्यान्वयनले व्यक्ति वा समुहमाथि हुने विभेदलाई बढावा दिन सक्छ ?		उच्च	Reference: Constitution of Nepal, 2015.
	१२.४	के योजना कार्यान्वयनले जोखिम समूहको रूपमा पहिचान भएका मानिसको सम्पत्ति माथिको पहुँचलाई थप सिमित गर्न सक्छ ?		उच्च	<i>Example:</i> a forest area used for hunting and recollection by indigenous forest dwellers is turned into protected area
१३	के योजना कार्यान्वयनले मानिसहरूको भौतिक वा आर्थिक अनैच्छिक पुनर्वासलाई बढावा दिन सक्छ ?				<i>Definition</i> of economic resettlement: people having to move to a new area because they lost access to productive assets or livelihood resources <i>Definition</i> of physical resettlement: people having to move to a new area because they

					lost their shelter or the land on which they lived
योडि १३ को जवाफ हो	१३.१	के योजना कार्यान्वयनले २० जना सम्म मानिसहरुको भौतिक वा आर्थिक अनैच्छिक पुनर्वासलाई वढावा दिन सक्छ ?		मध्यम	<i>Reference:</i> the same threshold is used by IFAD <i>Note:</i> forced physical resettlement without lawful compensation and clear implementation procedures is strictly prohibited <i>Note:</i> any form of resettlement requires a resettlement plan
	१३.२	के योजना कार्यान्वयनले २० जना भन्दा बढि मानिसहरुको भौतिक वा आर्थिक अनैच्छिक पुनर्वासलाई वढावा दिन सक्छ ?		उच्च	<i>Reference:</i> the same threshold is used by IFAD <i>Note:</i> forced physical resettlement without lawful compensation and clear implementation procedures is strictly prohibited <i>Note:</i> any form of resettlement requires a resettlement plan
१४	के योजना कार्यान्वयनले बालश्रम निस्त्याउन सक्छ ?				Definition of child labour: ILO Convention 138 or the national legislation, whichever of the two is the strictest.
योडि १४ को जवाफ हो	१४.१	के योजना कार्यान्वयनले १४ वर्ष मूनिका नाबालिगहरुलाई हल्का कामकालागि पारिश्रमिक वा विनापारिश्रमिकको रोजगारीमा लगाउन सक्छ ?		उच्च	Reference: the age defined by the National Labour Act.
	१४.२	के योजना कार्यान्वयनले १८ वर्ष मूनिका नाबालिगहरुलाई उनीहरुको स्वास्थ्य, सुरक्षा, वा नैतिकतालाई खतरामा पार्न सक्ने गतिविधिहरुमा पारिश्रमिक वा विनापारिश्रमिकको रोजगारीमा लगाउन सक्छ ?		उच्च	Reference: National Labour Act and Policy.
१५	के योजना कार्यान्वयनले कुनै पनि मुर्त या अमुर्त सांस्कृतिक सम्पादालाई नकारात्मक असर पार्न सक्छ ?				<i>Examples of tangible cultural heritage:</i> sacred sites, burial grounds, temples, paintings, monuments, etc. <i>Examples of intangible cultural heritage:</i> traditions, rituals, performances, oral lore, knowledge, skills, etc. <i>References:</i> UNESCO Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage; UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage
योडि १५ को जवाफ हो	१५.१	के योजना कार्यान्वयनले कुनै पनि मुर्त या अमुर्त सांस्कृतिक सम्पादालाई स्थाई वा अपरिवर्तनिय रुपमा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्छ ?		मध्यम	<i>Examples:</i> the intervention will develop a value chain for a plant species that is considered sacred by one ethnic group (but not other groups) in the area;
	१५.२	के योजना कार्यान्वयनले कुनै पनि मुर्त या अमुर्त सांस्कृतिक सम्पादालाई स्थाई वा अपरिवर्तनिय रुपमा नकारात्मक परिणाम ल्याउनेगरी प्रभाव पार्न सक्छ ?		उच्च	<i>Examples:</i> a road is planned through land that is considered sacred by at least one ethnic group; the intervention will collect knowledge from indigenous peoples about their environment without giving them control over the use of this knowledge
१६	के योजना कार्यान्वयनले आदिवासी जनजाती वा तिनिहरुको बसोबास क्षेत्रलाई समावेश वा असर गर्न सक्छ ?				<i>apply the following criteria to distinguish indigenous peoples: they usually live within (or maintain collective attachments to) geographically distinct habitats and ancestral territories; they tend to maintain distinct social, economic, and political institutions within their territories; they typically aspire to remain distinct culturally, geographically, and institutionally rather than assimilate fully into</i>

					<i>national society; they self-identify as indigenous or tribal. Reference: Constitution of Nepal.</i>
यदि १६ को जवाफ हो	१६.१	के योजना आदिवासी जनजातीको स्वामित्वमा रहेको, उनीहरूले व्यवस्थापन गरेको वा दावी गरिएको क्षेत्रमा कार्यान्वयन हुन सक्छ ?		मध्यम	Note: If indigenous peoples are involved, an engagement plan is needed that describes how their Free Prior and Informed Consent (FPIC) was obtained and will be maintained. Reference: Constitution of Nepal.
वातावरणीय तथा सामाजिक मापदण्ड ६ : लैङ्गिक समानता			हे/होई न	जोखिमको स्तर	टिप्पणी/व्याख्या
१७		के योजना कार्यान्वयनले लैङ्गिक असमानता, विभेद, असमावेसिता, अनावश्यक कार्यभार र /हिंसा निम्त्याउन सक्छ ? Could the intervention lead to gender-based inequalities, discrimination, exclusion, unwanted workload and/or violence?			Reference: Constitution of Nepal, 2015 and different policies formulated by the Ministry of Women, Children and Senior Citizens.
यदि १७ को जवाफ हो	१७.१	के योजना कार्यान्वयनले महिला र /वा केटीहरूलाई (घरेलु र हेरचाह संबन्धित कार्य सहित) दृढि निशुल्क कार्य गराउन सक्छ ?		मध्यम	Example: girls needing to carry more water; women needing to spend more time preparing food, women needing to look after new crops introduced by the intervention
	१७.२	के योजना कार्यान्वयनले घरपरिवार र वा समुदाय स्तरमा निर्णय प्रक्रियामा लैङ्गिक असमानता बढाउन सक्छ ?		मध्यम	Example: creation of cooperatives for commercialization of crops in which women are not represented
	१७.३	के योजना कार्यान्वयनले लैङ्गिक असमानताका लागि विद्यमान अवस्थाहरूलाई विस्तार वा नयाँ अवस्थाहरू श्रृजना गर्न सक्छ ?		उच्च	Examples: creation of assets that only benefit men or men-headed households; increase in income for men deriving from work carried out by women; girls taken out of school because the school has moved, or the road is not safe anymore
	१७.४	के योजना कार्यान्वयनले लैङ्गिक हिंसा बढाउन वा निम्त्याउन सक्छ ?		उच्च	Example: wo/men experiencing acts of violence because they carry out work that is socio-culturally unacceptable for wo/men; women being subjected to violence (or threats), because they are increasingly mobile in their communities Reference: National level different policies on ending gender-based Violence.
वातावरणीय तथा सामाजिक मापदण्ड ७ : सामुदायिक स्वास्थ्य, सुरक्षा र द्वन्द्व सम्बेदनशिलता			हे/होई न	जोखिमको स्तर	टिप्पणी/व्याख्या
१८		के योजना कार्यान्वयनले समुदाय, छिमेकी समुदाय , वा सरणार्थी /आन्तरिक विस्थापित समुह र होस्ट समुदाय बीच तनाव वा द्वन्द्व बढाउन सक्छ ?			
यदि १८ को जवाफ हो	१८.१	के योजना कार्यान्वयनको लागि स्थानहरूको छनौटले कुनै विशेष जातिय, धार्मिक, राजनितिक वा अन्य समुहमा ध्यान केन्द्रित गर्न वा बहिस्कार गर्न र विद्यमान गुनासाहरूलाई सुदृढ पार्न सक्छ ?		मध्यम	Examples: the intervention benefits one faction in a pre-existing conflict
	१८.२	के योजना कार्यान्वयनका लक्षहरू द्वन्द्वका मुख्य भागहरूसँग मिल्न र द्वन्द्वका तनाव वा जोखिमहरूमा प्रभाव पार्न सक्छ ?		उच्च	Example: targeting criteria select farmers in a context of farmer-herder conflict; targeting criteria based on marginalised status, where this overlaps with group identity

	२	Could the targeting coincide with key divisions in the conflict and have an impact on tensions or risks of conflict?			
	१८.३	के योजना कार्यान्वयनले विभिन्न समुहलाई भिन्न फाईदाहरु प्रदान गर्न सक्छ ? वा कुनै पनि तरिकाले कुनै एक समूहको शक्तिलाई अर्कोको भन्दा बलियो बनाउन सक्छ ?		मध्यम	Example: reinforcing economic benefit of any group over another through supporting specific roles in value chains; project resources or outputs are captured by elites to promote or reinforce their own patronage networks
	१८.४	के समुदायमा शक्ति सम्बन्धले योजना कार्यान्वयनमा प्रभाव पार्न सक्छ ?		मध्यम	Example: participatory processes are unintentionally organized in such a way that marginalized groups are unable to challenge the powerful people; food inputs provided to recipients are re-shared among the community
	१८.५	के योजना कार्यान्वयनले सामाजिक-आर्थिक असमानता वा द्वन्द्व सिर्जना गर्ने, सुध्रिढ गर्ने वा बढाउनेगरी कार्यकालको व्यवस्थालाई परिवर्तन गर्न सक्छ ? Could the intervention change tenure arrangements in such a way that they create, reinforce, or exacerbate socio-economic inequalities or conflicts?		उच्च	Definition of tenure: The set of formal or customary rules for ownership of, access to, and usufruct of natural resources, including land. Reference: Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests Examples: the activity changes land tenure arrangements in an area where land ownership is already subject of conflict; the development of an irrigation scheme on land that is contested by different families
	१८.६	के योजना कार्यान्वयनले विद्यमान द्वन्द्वलाई बढावा दिन सक्छ वा आन्तरिक विस्थापित समूह/सरणार्थीहरु र होस्ट समुदायहरु बीच नयाँ द्वन्द्व सिर्जना गर्न सक्छ ?		उच्च	
	१८.७	के योजना कार्यान्वयनको समय तनाव बढेको वा त्यस्ता घटना घटीरहेको समयसंग मेल खान्छ ?		मध्यम	
	१९	के योजना कार्यान्वयन युद्ध अर्थतन्त्रको समयमा पर्न सक्छ ? Could the intervention become caught up in a war economy?			
यदि १९ को	१९.	के सशस्त्र द्वन्द्व कर्ताहरुले योजनाका श्रोतहरुलाई अन्यत्र सार्न सक्छन ?		उच्च	

	१				
	१९. २	के योजनासंग सम्बन्धित आपूर्तिकर्ताहरूको द्वन्द्वरत पक्षहरूसंग कुनै पनि प्रकारको सम्बन्ध हुन सक्छ ? वा द्वन्द्वका कुनै पनि कारणहरूसंग सम्बन्धित हुन सक्छ ?			
	२१	के योजनाले योजना कार्यान्वयनमा संलग्न मानिसहरूको स्वास्थ्य वा सुरक्षालाई जोखिममा पार्न सक्छ ?			
हे जवाफ को २१ यदि	२१. १	के योजना कार्यान्वयनले गर्भवती र सुत्केरी महिलाहरूलाई समावेश गर्न सक्छ ? जसले उनीहरूको स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर पार्न सक्छ ?		मध्यम	
	२१. २	के योजना कार्यान्वयनले भारी उपकरण, ढुवानीका भारी साधनहरू, वा जोखिमयुक्त सामग्रीहरूको प्रयोग गर्ने मानिसहरूको स्वास्थ्य वा सुरक्षामा जोखिम निम्त्याउन सक्छ ?		मध्यम	Example: increase in respiratory diseases due to the introduction of a new food processing technique that generates dust
	२१. ३	के योजना कार्यान्वयनले भारी उपकरण, ढुवानीका भारी साधनहरू, वा जोखिमयुक्त सामग्रीहरूको प्रयोग गर्ने मानिसहरूमा स्थायी चोटपटक वा मृत्यु हुन सक्छ ?		उच्च	
	२२	के योजना कार्यान्वयनले समग्र समुदायको स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर पार्न सक्छ ?			
हे जवाफ को २२ यदि	२२. १	के योजना कार्यान्वयनले समुदायमा अन्तरनिहित वा विद्यमान रोगहरूको फैलावटलाई सहज बनाउन सक्छ ?		मध्यम	Example: increase in respiratory diseases due to the introduction of a new food processing technique that generates dust
	२२. २	के योजना कार्यान्वयनले पानीजन्य रोगहरूको फैलावटलाई सहज बनाउन सक्ने पानी संग सम्बन्धि पूर्वाधारको विकास गर्नेछ ?		मध्यम	Example: the construction of dams or water ponds could increase the development of mosquitos and hence diseases like malaria

	२२. ३	के योजना कार्यान्वयनले समुदायमा नयाँ रोगहरु ल्याउन सक्छ ?		उच्च	Example: the inadequate management of food distribution points could spread COVID-19; the use of alien workforce could introduce new communicable diseases
वातावरणीय तथा सामाजिक मापदण्ड ८ : प्रभावित जनता प्रतिको जवाफदेहिता			हो/होई न	जोखिमको स्तर	टिप्पणी/व्याख्या
	२३	के योजना डिजाईन, कार्यान्वयन वा अनुगमनको बेलामा केहि प्रमुख सरोकारवालाहरुको आवाज नसुनिने जोखिम छ ?			Reference: Local Government Operation Act, 2074
यदि २३ को जवाफ हो	२३. १	के केहि सम्बन्धित सरोकारवालाहरुले उनीहरुलाई उपयुक्त तवरले सरोकार नराखेको महशुस गर्न सक्छन ?		मध्यम	Examples: in refugee contexts, both refugees and host communities need to be consulted; in contexts where different ethnic groups live together, all ethnic groups need to be consulted
	२३. २	के केहि सान्दर्भिक सरोकारवालाहरु लाई विशेषगरी त्यस्ता मानिस वा समूहहरु जो पहिलेनै सिमान्तिकरणको जोखिममा छन, छलफलमा सहभागी नहुन दवाव दिन सक्छन ?		मध्यम	
	२३. ३	के केहि सान्दर्भिक सरोकारवालाहरु विशेषगरी त्यस्ता मानिस वा समूहहरु जो पहिलेनै सिमान्तिकरणको जोखिममा छन, ले गुनासो वा पृष्ठपोषण दिन असहज महशुस गर्न सक्छन ?		मध्यम	Examples: some people cannot file complaints in their native language

अनुसूचि २ : वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभाव अध्ययन प्रमाणिकरण ढाँचा

योजनाको नाम र स्थान :			
जिम्मेवार इकाई वा कार्यालय			
साभेदार संस्था :			
योजनाको अपेक्षित समय र अवधि :			
गतिविधिको संक्षिप्त सारांश र मुख्य तत्वहरू :			
(जस्तै : योजना सम्बन्धि संक्षिप्त विवरण):			
अध्ययनको परिणाम:			
क श्रेणी /उच्च स्तरको जोखिम	ख श्रेणी /मध्यम स्तरको जोखिम	ग श्रेणी /निम्न स्तरको जोखिम	
<p><i>म यो प्रमाणित गर्दछुकि, अध्ययन उपयुक्त ज्ञान र अनुभव भएको व्यक्ति वा व्यक्तिहरूद्वारा गरिएकोछ, अध्ययनमा जो कोहि संलग्न भएपनि काम लगनशिलतापूर्वक, वस्तुनिष्ठापूर्वक र पूर्वाग्रह बिना गरिएको छ । यो मूल्याङ्कन हायो..... र यसले एउटा व्यवसायीक, प्रमाण-र सन्दर्भ आधारित मूल्याङ्कनलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ । साथै, शंका भएको ठाउँमा विशेषज्ञको सल्लाह र पूरक विशेषज्ञता खोजिएको छ । यो अध्ययन</i></p>			
प्रमाणिकरण गर्ने स्थानिय सरकारका आधिकारिक कर्मचारीको नाम, पद र हस्ताक्षर :			
वातावरणिय प्रभाव अध्ययनगर्ने व्यक्तिको नाम, संस्था, पद र हस्ताक्षर :			
सामाजिक प्रभाव अध्ययनगर्ने व्यक्तिको नाम, संस्था, पद र हस्ताक्षर :			
अध्ययन टोली/समूह कार्यको रुपमा गरिएको थियो (हो /होईन)			
के अध्ययनको लागि अतिरिक्त विशेषज्ञको सल्लाह/सहयोग लिएको थियो ? यदि लिएको थियो भने, नाम, सम्बद्धता र विशेषज्ञताको क्षेत्र उल्लेख गर्नुहोस ।		(हो /होईन)	

<p>के सल्लाह केन्द्रिय कार्यालयको वातावरणिय तथा सामाजिक सुरक्षा टोली बाट लिइएको थियो ? (हो /होईन)</p>	
<p>के प्रभाव अध्ययन योजना ढाँचा परिवर्तनउन्मुख छ ? यदि छ भने (हो/होईन) कसरी ? संक्षिप्त रुपमा वर्णन गर्नुस ।</p>	
<p>मथि उल्लेखित बाहेक अध्ययनको क्रममा देखिएका महत्वपूर्ण अवलोकन, अनिश्चयता वा अन्य महत्वपूर्ण कारकहरु यहाँ उल्लेख गर्नुहोस । गतिविधिका सह-लाभहरु पनि वर्णनगर्न सकिन्छ । यदि योजना निम्न स्तरको जोखिम समूहमा (ग श्रेणी) वर्गिकृत छ भने, कारण सहित संक्षिप्त विवरण उल्लेख गर्नुहोस ।</p>	

अनुसुचि ३ : वातावरणीय तथा सामाजिक व्यवस्थापन टिप्पणी (note) का लागि ढाँचा (Template)

(ख श्रेणीका योजनाहरूका लागि - मध्यम स्तरको जोखिम)

1. परिचय :
  - योजनाको विवरण :
  - सम्भावित वातावरणीय तथा सामाजिक प्रभावहरू सहित प्रस्तावित क्रियाकलापको विवरण :
2. सम्भावित वातावरणीय तथा सामाजिक प्रभावहरू र न्यूनिकरणका उपायहरू
  - पहिचान गरिएका प्रतिकूल प्रभावहरूको सूची
  - प्रभावहरूबाट बच्न वा न्यूनिकरणका लागि चालिने कदमहरू
3. अनुगमन योजना :
  - अनुगमन गर्नुपर्ने सूचकहरू
  - अनुगमनको लागि जिम्मेवार व्यक्ति, निकायहरू
  - कार्यान्वयनको लागि समय सिमा
  - अनुगमन र न्यूनिकरणका लागि लागत
4. अन्य :
  - डाटा तथा सुचना व्यवस्थापन
  - रिपोर्टिङ तालिका
  - गुनासो सुनुवाई तथा व्यवस्थापन प्रक्रिया

वतावरणीय तथा सामाजिक जोखिम न्यूनिकरण र अनुगमन ढाँचा (Template)			
१. सम्भावित प्रभाव :			
न्यूनिकरणका उपायहरू	अनुगमनका सूचकहरू	विधि र आवृत्ति (Frequency)	अनुगमनको लागि जिम्मेवार
२. सम्भावित प्रभाव :			
न्यूनिकरणका उपायहरू	अनुगमनका सूचकहरू	विधि र आवृत्ति (Frequency)	अनुगमनको लागि जिम्मेवार

Asset Creation Activity Areas	Potential degree of concern
SOIL AND WATER CONSERVATION	
Physical soil and water conservation:	
1. level soil bund	Low
2. Stone bunds and stone-faced soil bund	Low
3. Level Fanya Juu	Low
4. Bench terracing	Low
5. Conservation tillage using local plough	Low
6. Broad bed and furrows maker (BBM)	Low
7. Hillside terraces	Moderate
8. Hillside terrace with trenches	Low, Moderate
Water harvesting:	
9. Hand-dug wells	Low
10. Low-cost water lifting	Low, Moderate
11. Low-cost micro-ponds	Low, Moderate
12. Underground cisterns	Low
13. Percolation pit	Low
14. Percolation pond	Low, Moderate
15. Farm Pond construction	Low, Moderate
16. Spring development	Low, Moderate
17. Family drip irrigation system	Low
18. Roof water harvesting system	Low
19. Farm dam construction	Low, Moderate
20. River-bed or permeable rock dams	Moderate
21. Small stone bunds with run-on and run-off areas	Low
22. Narrow stone lines along contours (staggered alternatively)	Low
23. Stone faced / soil or stone bunds with run-on/ runoff areas	Low
24. Conservation bench terraces(s)	Low
25. Tie ridge(s)	Low
26. The Zai and planting pit system	Low
27. Large half-moons (staggered alternatively)	Low
28. Diversion weir design and construction	Moderate
COMMUNITY and SOCIAL INFRASTRUCTURE	

Feeder roads (mechanized transport) :	
29. Earth road on flat and rolling terrain – stable soils	Low, Moderate

अनुसुचि ४ : स्थानिय पूर्वाधार जोखिम स्तरीकरणका सूचक :

30. Earth road on mountainous terrain–stable soils	Moderate, High
31. Gravel road on flat and rolling terrain – sandy or weak soils	Moderate
32. Gravel road on mountainous terrain – weak soils	Moderate, High
33. Gravel road on flat and rolling terrain– black cotton soils	Moderate
34. Road on escarpment	Moderate
35. Typical pipe culvert using concrete	Low
36. Rings	Low
37. Standard drift	Low
Soil fertility management and biological soil conservation:	
38. Compost making	Low
39. Fertilization and manuring	Low, Moderate
40. Live check dams	Low
41. Mulching and crop residues management	Low
42. Grass strips along contours	Low
43. Stabilization of physical structures or farm boundaries	Low
44. Vegetative fencing	Low
45. Ley cropping	Low
46. Integration of food/feed legumes into cereal cropping systems	Low
47. Strip cropping	Low
48. Crop rotation	Low
49. Intercropping	Low
Other activities:	
50. Footpaths, tracks and trails	Low
51. Repair, construction of classrooms	Low
52. Repair, construction of gender friendly sanitation in schools	Low
53. Brickmaking	Moderate
54. Thatching and roofing	Low
55. Construction of protection shelters	Low
56. Grain stores, dryers, mini-warehouses	Low, Moderate
57. Fuel efficient stoves	Low

*The scale, intensity, location and other contextual factors will determine the actual degree of concern.

अनुसुचि ५ : स्थानिय पूर्वाधार विकासमा सम्भावित जोखिम न्यूनिकरणका उपाय :

वातावरणीय जोखिम न्यूनिकरणका लागि विभिन्न उपायहरु विद्यमान छन । यो अनुसूचिले स्थानिय सरकारको स्थानिय पूर्वाधारसंग सम्बन्धित क्रियाकलाप बाट उत्पन्न हुनसक्ने केहि प्रकारका जोखिमहरु र सो संग सम्बन्धित केहि मुख्य छनौट गरिएका न्यूनिकरणका उद्देश्यहरु र आवश्यक क्रियाकलापहरु उल्लेख गरिएका छन । यद्वपि न्यूनिकरणलाई एक वा धेरै वातावरणीय प्रभावहरु सफलतापूर्वक व्यवस्थापन गर्ने तरिकाको रुपमा हेरियोस, वैकल्पिक प्रविधिहरु पहिचानगर्ने प्रक्रिया,दृष्टिकोणहरु वा व्यवस्थापकिय प्रणालीहरुले अनन्त समाधानका लागि विचारगर्ने अवशर प्रदान गर्दछ, जसको उद्देश्य बहु लाभदायक उपलब्धिहरु हासिलगर्ने हुन्छ, जसले जलाधार कार्यहरु, प्रजाति विविधता, र वासस्थान स्वास्थ्यमा सुधार गर्दछ, जबकि प्रत्यक्ष प्रभावहरु लाई वेवास्ता वा न्यूनिकरण गर्दछ ।

यस अनुसुचिमा न्यूनिकरणका उद्देश्यहरु यसरी समूहबद्ध छन : माटो तथा जल संरक्षण, कृषि, जल व्यवस्थापन, सिंचाइ, जंगल, पूर्वाधार तथा जैविक प्रणाली र जैविकविविधता ।

तल सूचिकृत न्यूनिकरणका कार्यहरु आफैमा पुर्ण हैनन र फरक न्यूनिकरण गतिविधिहरु स्थानिय आवश्यकताहरुमा अनुकूलित हुनसक्छन । तलको तालिकाले न्यूनिकरणका विचार गर्न सकिने उपायहरु र तिनका मूख्य सकारात्मक र नकारात्मक प्रभावहरु तथा प्रतिकूल प्रभावहरुबाट बाच्ने वा न्यूनिकरण गर्ने कार्यहरुको दृष्टान्त दिन्छ । सूचि अनिवार्य रुपमा सामान्य स्तरमा पिच गरिएकोछ । तल उल्लेखित सवै क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन हुन सक्दैनन र केहिले स्थानिय सन्दर्भमा उच्च वा निम्न वातावरणीय जोखिम बोक्न सक्छन ।

प्राकृतिक श्रोत र पुनर्स्थापना गरिएका क्षेत्रहरुको “उपयोग अधिकार” प्राय स्थानिय वासिन्दाहरु वीच तनावको श्रोत हो र तिनीहरुको महत्वलाई बढि जोड दिन सकिदैन । चराउने तरिका (अस्थायी वा दीर्घकालिन) परिमार्जन गर्ने वा खेति गरिएको जमिन वा पानीमा पहुँच परिवर्तन गर्ने जस्ता सम्पत्ती निर्माण कार्यहरु बाट उत्पन्न हुनसक्ने वातावरणीय र सामाजिक तनाव दुवै लाई विचार गर्नु पर्दछ ।

Mitigation Measures for Selected Activities			
Types of activities	Positive impacts	Adverse impacts	Mitigation objectives
Soil and Water Conservation			
Soil and stone bunds (Level soil bund, Stone bunds, Stone-faced soil bund, Level Fanya Juu)	☒ Water retention; ☐ Run-off; ☐ Soil erosion; ☒ Soil moisture	Can create temporary waterlogging on less permeable soils	Integrate with fertility management measures to avoid waterlogging. Integrate level soil bunds with revegetation measures to enhance stability.

Mitigation Measures for Selected Activities			
Types of activities	Positive impacts	Adverse impacts	Mitigation objectives
<p>Terraces</p> <p>(Bench terracing, Hillside terraces, Hillside terrace with trenches)</p>	<p>☒ Run-off; ☒ Soil erosion; Improvement of degraded hillsides; Replenishment of water tables; Protection of downstream fields</p>	<p>Hillside terraces can be overtopped; Stabilization problems</p>	<p>Integrate with trenches to avoid overtopping.</p> <p>Ensure proper management of the water on the bench.</p> <p>Terraces should be stabilized (possibly with drought resistant species).</p>
<p>Biological soil conservation measures</p> <p>(Grass strips along contours, Stabilization of physical structures and farm boundaries, Vegetative fencing, Live check dams)</p>	<p>Run-off and erosion control</p>	<p>Wrong selection of species and their arrangement may increase weed infestation, shading, and competition for nutrients and moisture; Ecological impact if invasive or non-native species are grown</p>	<p>Ensure proper choice of species; Avoid invasive species; Encourage native species; Avoid use of chemical herbicides and pesticides</p>
<p>Gully control measures</p> <p>(Stone check dams, Brushwood check dams, Gully reclamation. Reshaping, filling, re-vegetation, Sediment storage and overflow soil bunds, Soil sedimentation dams).</p>	<p>Prevent deepening and widening of gullies.</p> <p>☒ Run-off velocity.</p> <p>Retain sediments.</p> <p>Control erosion.</p>	<p>Ecological impact if invasive or non-native species are grown (for brushwood check dams and re-vegetation); Stabilization problems</p>	<p>Ensure proper choice of grass and vegetative material; Avoid invasive species; Encourage native species; Ensure proper stabilization of check dams and soil bunds.</p>

Mitigation Measures for Selected Activities			
Types of activities	Positive impacts	Adverse impacts	Mitigation objectives
Agriculture			
Conservation agriculture (Conservation tillage using local plow, Broad bed and furrows maker, Mulching and crop residues management).	Soil protected from wind and water erosion; ☒ Soil fertility. ☒ Soil stability. ☐ Soil evaporation. ☐ Run-off velocity. ☐ Soil erosion	Some techniques are more prone to weeds and may increase herbicide use. Waterlogging in some types of soils (Vertisols)	Integrate with compost making and/or manure applications; Mulch application reduces negative effects of weeds; Avoid use of chemical herbicides and pesticides; Create broadbeds and furrows for evacuating the excess water in Vertisols
Compost, fertilization and manuring.	Improvement of soil quality and nutrient levels; ☒ Soil fertility; ☒ Water storage; ☐ Run-off; ☐ Soil erosion	Increased water needs for composting; Potential soil and water pollution by chemical fertilizers	Do not plan compost making in areas with very limited access to water; Avoid or limit use of chemical fertilizers; Encourage biological fertilizers; Avoid use of chemical herbicides and pesticides; Vegetate areas around fields to prevent nutrient runoff from croplands
Soil fertility management (Ley cropping, Integration of food/feed legumes into cereal cropping systems, Intercropping, Crop rotation, Strip cropping)	Better and full use of water and nutrients present in the soil; ☒ Soil fertility; Prevent soil erosion; ☐ Risk of pests and diseases	Possible competition for water and nutrients between crops; Ecological impact if non-native species are grown	Ensure proper choice of crops to be grown; Encourage native species; Ensure that ecological impacts of non-native and/or modified species are known and mitigated; Avoid use of chemical herbicides and pesticides

Mitigation Measures for Selected Activities			
Types of activities	Positive impacts	Adverse impacts	Mitigation objectives
Soil desalination	☐ Salt in soil ☒ Soil fertility	Removed salt can accumulate elsewhere if not properly discharged; Water requirements are high for desalination by leaching	Assessment on salinity source and most appropriate desalination technique is needed; Ensure proper drainage and discharge of water used for salt leaching
Use of pesticides or other agro-chemicals	☒ Food production ☒ Resistance to crop loss	☒ Pest resistance. ☐ Pest predator and pollinators ☒ Pollution of surface or groundwater ☒ Pollution of soil ☒ Health problems.	<ul style="list-style-type: none"> • As much as practical, minimize use of agro-chemicals in favour of integrated pest control methods. • Train farmers on agro-chemical transport, use, storage and disposal. • Avoid use or storage of agro-chemical in vicinity of drinking water supplies or rivers
Agricultural intensification (Introduction of new crops, Agricultural land levelling, Land clearing or conversion to agriculture, Land reclamation)	☒ Food production ☒ Productivity in agroecosystem ☒ Resistance to shocks	☒ Conflicts herders-farmers ☒ Deforestation. ☒ Invasive species. ☒ Soil degradation. ☒ Degradation of natural habitat	<ul style="list-style-type: none"> • Promote integrated crop livestock systems. • Avoid reclaiming wetlands, waterways, or woodlots. • Avoid introduction of exotic animal and plant species. • Minimize vegetation clearing. • Match land use to land capability
Water Resources			

Mitigation Measures for Selected Activities			
Types of activities	Positive impacts	Adverse impacts	Mitigation objectives
Wells and groundwater use (Hand-dug wells, Shallow wells, Spring development, Low-cost water lifting)	☒ Water availability	☐ Groundwater level. ☒ Water contamination	<ul style="list-style-type: none"> • Integrate with water table recharge measures • Ensure analysis of groundwater levels and recharge processes. • Ensure minimum distance of 30 meters between wells and houses and rivers.
Run-off water harvesting (Overflow storage tanks, Underground cisterns, Water ponds, Micro-ponds, Percolation / infiltration pits and ponds, Farm ponds, Farm dams, River-bed rock dams, Roof water harvesting system)	☒ Water availability ☒ Recharge of water tables For percolation, infiltration pits and ponds: ☐ Run-off ☐ Erosion ☐ Land degradation	☒ Contamination of run-off and groundwater from agricultural inputs. ☒ Human health (vector- and water-borne diseases)	<ul style="list-style-type: none"> • Place ponds away from farm drainage and waste lines. • Ponds should be covered. • Water should be used for irrigation only.
Rainfall multiplier systems (Stone / stone-faced / soil bunds with run-on and run-off areas, Narrow stone lines along the contours, Conservation bench terraces, Tie ridge, Zai and planting pit system, Large half-moons)	Restoration of degraded lands ☐ Run-off ☐ Soil erosion ☒ Soil moisture	Some techniques (large half-moons and terraces) could be instable; Tie Ridge can be easily overtopped	<ul style="list-style-type: none"> • Ensure proper stabilization. • Contour tie ridges.

Mitigation Measures for Selected Activities			
Types of activities	Positive impacts	Adverse impacts	Mitigation objectives
Flood control measures (Construction of dykes)	☒ Protection against floods	☒ Flood risk if not well designed or stabilized.	<ul style="list-style-type: none"> • Ensure proper technical design and stabilization.
Drainage measures (Waterways, Cut-off drains, Graded soil bunds, Graded Fanya Juu)	☒ Run-off ☒ Erosion ☒ Gully formation ☒ Protection of downstream land and villages	Soil stability; Siltation or sedimentation of the water course into which the wetlands drains	<ul style="list-style-type: none"> • Ensure proper analysis of soil and water cycle; Ensure proper stabilization.
Exploitation of water resources (Construction / rehabilitation of dams and reservoirs)	☒ Water availability	☒ Vector- or water-borne diseases ☒ Conflicts with downstream populations Modification of water flow patterns ☒ Soil and dam stability ☒ Water contamination by agro-chemicals	<ul style="list-style-type: none"> • Ensure water needs upstream and downstream are taken into consideration. • Water should be used for irrigation only. • Avoid major alterations of the surface water hydrology. • Ensure proper design and stabilization. • Avoid use of agro-chemicals in nearby fields.
Irrigation			
Development or improvement or rehabilitation of irrigation schemes.	☒ Yields ☒ Improved use of water resource	☒ Soil salinization ☒ Unsustainable water supply ☒ Surface- and	<ul style="list-style-type: none"> • Ensure water is suitable for irrigation (to avoid salinization). • Ensure proper analysis of water cycle and sustainable

Mitigation Measures for Selected Activities			
Types of activities	Positive impacts	Adverse impacts	Mitigation objectives
Small-scale irrigation. Family drip irrigation system, Spate irrigation		groundwater pollution by chemicals ☐ Vector-borne disease. ☐ Siltation or sedimentation of water courses which drain into wetlands	management of water resource. • Use good irrigation management, matching water demand and supply by location.
Forestry			
Agro-forestry (e.g. Area closure, Hedge planting, Multi-storey / multi-purpose gardens, Community woodlots)	☐ Productivity of degraded areas ☐ Flood, erosion protection of downstream fields ☐ Diversity of plant, animal species ☐ Food security ☐ Erosion	☐ Ecological impact from non-native species ☐ Water demand depending on species chosen	• Ensure proper choice of species. Avoid invasive species. • Encourage native species.
Tree planting and Reforestation (Micro-basins, Eyebrow Basins, Herring bones, Trenches, Micro-trenches, Improved pits)	☐ Stabilization of degraded areas and hillsides ☐ Biodiversity of plant, animal species ☐ Carbon	Species not adapted to local environment may not remain in new habitat Monoculture may	• Ensure proper choice of species. • Avoid invasive species. • Encourage native species. • Ensure proper stabilization where needed.

Mitigation Measures for Selected Activities			
Types of activities	Positive impacts	Adverse impacts	Mitigation objectives
	sequestration. ☒ Biomass production ☒ Run-off ☒ Erosion ☒ Water table recharge	increase incidence of pest outbreaks	<ul style="list-style-type: none"> • Avoid use of agrochemicals. • Ensure proper diversification of species.
Nurseries / Tree seeds / Seeds (Seed collection, Nursery establishment, Tree seedlings produced, Seed multiplication of drought tolerant species)	☒ Biodiversity ☒ Native species ☒ Resistance to shocks	Ecological impact if non-native species are grown; Use of agrochemicals	<ul style="list-style-type: none"> • Avoid use of non-native species. • Encourage native species. • Avoid use of agrochemicals. • Avoid monoculture.
Bush fire management (Green firewalls)	☒ Protection against fire	Ecological impact if non-native species are grown; High need of water and/or inputs if wrong species are selected	<ul style="list-style-type: none"> • Ensure proper choice of species. • Avoid invasive species. • Encourage native species
Ecosystems and Biodiversity			
Activities implemented in fragile ecological zones or protected areas. Activities jeopardizing endangered and threatened plant and		☒ Damage or disturbance to sensitive or valuable ecosystem services – provisioning, regulating,	<ul style="list-style-type: none"> • Avoid fragile ecological zones and protected areas • Avoid siting in forest zones • Avoid critical habitat zones

Mitigation Measures for Selected Activities			
Types of activities	Positive impacts	Adverse impacts	Mitigation objectives
<p>animal species, biodiversity or critical habitat.</p> <p>Activities adversely affecting relatively undisturbed tropical forest.</p>		<p>supporting</p> <p>Loss of biodiversity.</p> <p>☐ Forest cover</p>	
Infrastructure			
<p>Road building / rehabilitation (Earth roads, Gravelled roads, Ford crossing)</p>	<p>☒ Mobility and accessibility</p>	<p>Depending on scale: ☒ Soil / water / air pollution during construction and exploitation</p> <p>☒ Noise</p> <p>☒ Impact on flora & fauna (cutting of trees, degradation of protected areas)</p> <p>☐ Slope stability</p> <p>☒ Soil erosion</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ad hoc measures depending on type and size of road, location, and road design • Ensure that mitigation measures identified in EIA are implemented
<p>Other small-scale constructions (e.g. Cereal banks)</p>	<p>Various, depending on the constructed infrastructure</p>	<p>☒ Damage or disturbance to sensitive ecosystems (site selection).</p> <p>During construction:</p> <p>☒ Sedimentation of adjacent surface</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ad hoc measures depending on type and size of construction • Ensure mitigation measures identified in EIA are implemented

Mitigation Measures for Selected Activities			
Types of activities	Positive impacts	Adverse impacts	Mitigation objectives
		waters, improper disposal of solid wastes.	

सन्दर्भ श्रोतहरू :

WFP Environmental and Social Sustainability Framework. -Version: March 2021

UNDP Social and Environmental Screening procedure – Version: March 2016

Government of Nepal, Environment conservation regulation, 2077

Government of Nepal, National Environment Policy, 2077

Asian Development Bank, Environmental Assessment Guidelines. 2003